

האם העוסקים בתורה חייבים להילחם?

הרב שמואל אליהו

א. שומרי מצווה שבחרו לברוח למערות

בספר חשמונאים (פרק ו, יב) מסופר על אנשים שלא רצו להיכנע לתרבות יוון ולגזרותיה בימי הבית השני וברחו למערות: "ויהיו אנשים אשר התחבאו במערות סביבות היער לעשות את השבת. ויוודע הדבר לפוליפוס וישרוף אותם באש, ויתאפקו מעמוד על נפשם כי יראו לחלל שבת". אנשים אלו שילמו בחייהם על מסירות נפשם שלא לחלל שבת ולא להפר את ברית המילה. לא לאכול חזיר ולא לעבוד עבודה זרה.

האנשים הללו חשבו כי לצאת להילחם זה מעשה חסר סיכוי. זו התאבדות. הרי יש מצווה של "ונשמרתם מאד לנפשתיכם", והלכה ברורה היא ש"אין סומכים על הנס" אם כן, חשבו, נתחבא במערות וכך לא נעבור על דתנו ולא נסכן את נפשותינו.

ב. הפך מסיעתא דשמיא

מסתבר שליושבי המערות לא נעשו ניסים ונפלאות כמו שנעשו למתתיהו ובניו. ולא עוד אלא שנראה לכאורה שה' הלך נגדם, כפי שעולה מהגמרא במסכת שבת (ס ע"א) שעוסקת באיסור ללכת בסנדל המסומר בשבת בגלל מעשה שהיה במערות שאליהן ברחו מפני היוונים.

הגמרא מביאה שלוש דעות מה היה המעשה שבגללו נגזרה הגזירה: "אמר שמואל, שלפי הגזרה היו, והיו נחבאים במערות, ואמרו, הנכנס - יכנס, והיוצא - אל יצא" [ניתן להיכנס למערה, אך לא לצאת ממנה, שמא יראו האויבים אדם היוצא ממערה זו ויבואו להרוג את המתחבאים בה]. "נהפך סנדלו של אחד מהם, כסבורים הם - אחד מהם יצא, וראוהו אויבים, ועכשיו באין עליהם. דחקו זה בזה, והרגו זה את זה, יותר ממה שהרגו בהם האויבים" [מישהו נעל את הסנדל שלו הפוך. וכשהמתחבאים במערה ראו את טביעת הסנדל על גבי החול, היה נדמה להם שמישהו יצא מהמערה החוצה].

דעה אחרת אומרת כי הם לא נעלו סנדל מסומר, אלא שמעו קול סנדל מסומר מבחוץ: "רבי אלעאי בר אלעזר אומר, במערה היו יושבין, ושמעו קול מעל גבי המערה. כסבורין היו שבאו עליהם אויבים, דחקו זה בזה, והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהן האויבים".

הדעה השלישית אומרת כי הפחד לא היה במערה אלא בבית המדרש. ושם היה האסון הגדול: "רמי בר יחזקאל אומר, בבית המדרש היו יושבין, ושמעו קול מאחורי בית המדרש. כסבורים היו שבאו עליהם אויבים, דחקו זה בזה, והרגו זה את זה, יותר ממה שהרגו בהם אויבים. באותה שעה אמרו, אל יצא אדם בסנדל המסומר".

ג. נהרגו עליו כמה רבבות מישראל

הרמב"ם בפירוש למשניות (מסכת שבת פרק ו) כותב: "ודרסו זה את זה באותן הסנדלים המסומרים ומתו מהם רבים, ולפיכך אסרו לצאת בסנדל מסומר בשבת ויום טוב, לפי שהם ימי כניסה וכנופיא". גם ה"ם של שלמה" (המהרש"ל, ביצה פרק א) כותב כי "נהרגו עליו כמה רבבות מישראל בעונותינו הרבים". כן הוא גם ב"פרישה" (או"ח סימן שא).

וב"שפת אמת" (שבת ס ע"א) הביא כי "אפשר שכל אלו היו והכל אמת". גם האסון במערה שהתהפך הסנדל ונבהלו ונרמסו, גם האסון במערה ששמעו קול מעל גבי המערה ונבהלו ונרמסו, וגם האסון בבית המדרש ששמעו קול סנדל מסומר ונבהלו ונרמסו, ולכן גזרו עליו.

ד. פחד הרסני

בכל התיאורים הללו עולה כי הפחד הוא שגרם את האסון. על הפחד הזה אנחנו קוראים פעמיים בפרשת הקללה. הראשון: "ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם" (ויקרא כ"ו, יז). והוא בארץ ישראל. פחד שווא שגורם בריחה.

השני הוא פחד חמור יותר. פחד שגורם אסונות. פחד של חו"ל. פחד שמזיק יותר מהאיבים עצמם: "והנשארים בכם והבאתי מרץ בלבכם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רִדֵף. וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם". הנורא מכול הוא שהאסונות הללו קרו בארץ ישראל. פחד שגרם הרג גדול: "דחקו זה בזה, והרגו זה את זה, יותר ממה שהרגו בהם אויבים".

ה. פחד לאומי

בתלמוד ירושלמי (שבת פ"ו ה"ב) מובא כי ממדי האסונות והפחד שבא בעקבותיהם היו כל כך גדולים, עד שנתנו טעם לגזרה מפני הנשים המעוברות: "שהיו רואות את ראשו ומפילות. ויש אומרים שהיו שומעות קולו ומפילות". האסונות שהיו קשורים לסנדל המסומר גרמו לנשים מעוברות פחד גדול כל כך, עד שהיו מפילות רק למראהו או למשמע קולו.

כעין זה מובא גם בדברים רבה (פרשת עקב): "כך שנו רבותינו אסור לצאת בסנדל מסומר בשבת, ולמה כן? א"ר יוחנן: בשעת השמד היו הפולחין לובשין סנדלים מסומרים. והיו עושין רושם בארץ והיו בנות ישראל יוצאות ורואות את סנדליהן רשומות בארץ והיו מתייראות ומפילות".

בתוספות (שבת ס ע"א) הסבירו כי אסרו לשלוח סנדל מסומר ביום טוב גם אם לא נועלים אותו. ואף על פי שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו, כאן אסרו "כיון שבאת תקלה על ידו. ליכא שמחת יום טוב". מראהו של הסנדל המסומר מונע שמחה בעם ישראל. הוא מזכיר אירועים עצובים וכואבים מאוד, ולכן לא משלחים אותו ביום טוב.

ו. להיזהר מדרכם של הבורחים למערות

גזרת הסנדל היא כמעט לא משמעותית מבחינה מעשית. הטור כותב: "ובגמרא מפרש צורתו וכמה מסמרים יש לו ואין מצוי לנו. ולכן לא הארכתי בו" (או"ח שא). ה"שולחן ערוך" לא מביא אותה כלל להלכה, כי התנאים למציאות של סנדל המסומר שאסור הם כל כך רחוקים, עד שלא נמצא כמעט מישהו שיש לו סנדל כזה.

אמנם ההלכה הזאת מופיעה במשניות, בחינת "דרוש וקבל שכר". ללמדנו שלא ללכת בדרך יושבי המערות שחיכו בוודאי לנס ולסיעתא דשמיא שבאה למתתיהו ובניו ולא באה להם, כיוון שהם לא הלכו בדרך הסלולה לנו מהאבות הקדושים וממשה רבנו ודוד עליו השלום. אלא לנהוג כפי שהורה דוד בתהלים (י"ח, לח): "ארדוף אויבי ואשיגם, ולא אשוב עד כלותם".

ז. גבורת החשמונאים

כך עשו החשמונאים שהיו תלמידי חכמים "עוסקי תורתך" ובני שבט לוי. הם אלה שבמלחמה קשה ובמסירות נפש גדולה הכניעו את האימפריה היוונית. הם המשיכו את דרכו של יעקב אבינו שהכין את עצמו לדורון, תפילה ומלחמה בכלי נשק שהיו תחת הבגדים של משפחתו. כל זאת למרות שה' הבטיח ליעקב שזרעו יירש את ארץ ישראל.

ה' גם אמר לו: "והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך" (בראשית כ"ח, טו), ויעקב ידע שההבטחות יתקיימו באמצעות המלחמה שלנו.

ח. ההבטחה של ה' - נותנת כוח לעשות חיל

ההבטחה של ה' מלמדת אותנו לאיזה כיוון עלינו לחתור. היא נתנה כוח למשה ואהרן להתמודד מול פרעה, ליעקב להתמודד עם לבן הארמי, לחזור לארץ ישראל ולהתמודד עם עשו ו-400 הלוחמים. היא נתנה כוח למשה לעמוד מול פרעה ולהילחם בעמלק, מדיין, סיחון ועוג, ליהושע להילחם בשלושים ואחד מלכים גדולים ועצומים מאיתנו, ולדוד המלך להילחם בכל אויביו מסביב. כל אלה היו גדולי תורה ותלמידי חכמים גדולים, והבינו שצריך להילחם כדי לממש את הברית והשבועה שה' הבטיח ונשבע לנו.

ט. סנהדרין שעוסקים בתורה התגייסו למלחמה

כן מצינו בשירת דבורה שנאמרה ברוח הקודש, כי דבורה מתלוננת על השבטים שלא באו לעזרת השבטים האחרים במלחמה. מאידך יש בה ברכות לשבטים שבאו להילחם עם אויבי ישראל: "מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר" (שופטים ה', יד). ופירש רד"ק שהמחוקקים והמושכים בשבט סופר הם הסופרים והחכמים. כן פירש רש"י על "ושרי ביששכר

עם דברה" (שם פס' טו) שהם "סנהדראות עוסקין בתורה".

במקביל לשבח המתגייסים מתלוננת דבורה על השבטים שלא באו לעזרת השבטים האחרים במלחמה: "למה ישבת בין המשפטים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקרי לב. גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון" (שם פס' טז-יז).

חכמינו אמרו שלא מדובר רק בתלונה על משתמטים, אלא יש פה קללה וארור: "אורו מרוז אמר מלאך ה' ארו ארור ישביה כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים" (שם פס' כג). הגמרא (מועד קטן טז ע"א) לומדת מכאן שמותר לבית דין לנדות כשצריך: "ומנא לן דמשמתינן?" [מניין לנו שמותר לנדות מי שלא שומע לבית דין?] דכתיב: אורו מרוז.

י. העוזר את ישראל, כעוזר את השכינה

ולמה מנדים את מי שלא עוזר במלחמה? כי מי שלא בא לעזרת ישראל, לא בא לעזרת ה'. כך מביא רש"י (שם): "שמי שהוא עוזר את ישראל, כעוזר את השכינה". שנאמר "כי לא באו לעזרת ה'". איפה ואיך עוזרים לאלוקים? על ידי שעוזרים לגיבורי ישראל. "לעזרת ה' בגבורים".

יא. נענש אברהם על שעשה אנגריא בתלמידי חכמים

יש הרוצים להביא ראיה שתלמידי חכמים פטורים ממלחמה מן הגמרא (נדרים לב ע"א) ששואלת: "מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתיים ועשר שנים?" ועונה: "מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים". משמע שתלמידי חכמים לא חייבים לצאת למלחמה. ובאמת התשובה היא שהתלמידי חכמים המדוברים הם האנשים שהתקרבו לה' יתברך דרך הפעולות של אברהם ושרה. והם באמת לא שייכים כלל למלחמה של אברהם בארבעת המלכים. רק אברהם חייב לרדוף עד דמשק בשביל להציל את בן אחיו משום "לא תעמד על דם רעך". אבל כל הלומדים האחרים שבאו לבית אברהם ללמוד אמונה ותורה, לא חייבים בזה. ועל כן הוא נענש. אבל אנחנו לא יכולים לעמוד על דם אחינו בדרום ובצפון ובכל ארץ ישראל שנמצאים בסכנה גדולה, והחובה להגן עליהם שייכת לכולנו כמו שהייתה בדור של דבורה הנביאה.